STUDIA Koszalińsko-Kołobrzeskie
33 | 2026 | s. 133–155
ISSN (print) 1230-0780 | ISSN (online) 2719-4337
DOI: 10.18276/SKK.2026.33-07

Mariusz G. Kuźniar
Charles University, Prague | Hussite Theological Faculty
ORCID: 0000-0003-4104-298X, e-mail: kuzniar@cirkev.cz

ROLA I ZNACZENIE EDUKACJI RELIGIJNEJ W CZECHACH. MIĘDZY SEKULARYZACJĄ A EDUKACJĄ

Streszczenie

W artykule podjęto temat roli i znaczenia edukacji religijnej w zsekularyzowanym społeczeństwie czeskim. Na podstawie badań socjologicznych dotyczących przynależności religijnej, uczestnictwa w szkolnej nauce religii i katechezie parafialnej, autor prezentuje relatywnie nieznaczny zasięg obu form przekazu religijnego, jak i ich zróżnicowanie regionalne. W artykule autor stwierdza, że szkolna edukacja religijna nie może pełnić wszystkich funkcji katechezy i nie może kompensować problemu załamania międzypokoleniowego przekazu religijnego w rodzinie. Uzasadnienie roli i znaczenia edukacji religijnej należy upatrywać w perspektywie edukacji ogólnej, która bierze pod uwagę pluralistyczny i świecki kontekst szkoły publicznej. Znaczenie edukacji religijnej może być upatrywane przede wszystkim w pogłębianiu kompetencji religijnej, kulturowej, moralnej, społecznej i interpretacyjnej. Kompetencje te mogą pomagać we właściwym postrzeganiu religii jako istotnego elementu kultury, historii i życia społecznego.

Słowa kluczowe: edukacja religijna, katecheza, sekularyzacja, kompetencje religijne, szkoła publiczna, Republika Czeska

Abstract

THE ROLE AND IMPORTANCE OF RELIGIOUS EDUCATION IN THE CZECH REPUBLIC. BETWEEN SECULARIZATION AND EDUCATION

The article examines the role and significance of religious education in secularised Czech society. Drawing on sociological research on religious affiliation as well as participation in school-based religious education and parish catechesis, the author demonstrates the relatively

limited scope of both forms of religious transmission and their regional differentiation. The article argues that religious education in schools cannot fulfil the function of catechesis, understood as initiation into the faith, nor can it compensate for the breakdown of intergenerational religious transmission within the family. The justification for the role and significance of religious education should therefore be sought within the framework of general education, which takes into account the pluralistic and secular context of public schools. From this perspective, the primary value of religious education lies in the development of religious, cultural, moral, social, and interpretative competences. These competences contribute to a more adequate understanding of religion as an essential element of culture, history, and social life.

Keywords: religious education, catechesis, secularisation, religious competences, public school, Czech Republic

Wstęp

Podejmując temat edukacji religijnej w Czechach, należy uwzględnić fakt, że edukacja ta jest przez Kościół realizowana zarówno w środowisku szkolnym, jak i pozaszkolnym przede wszystkim przy wspólnotach parafialnych, zakonnych czy nowych wspólnotach religijnych. Sytuacja ta jest spowodowana silnymi i długotrwałymi procesami sekularyzacyjnymi zachodzącymi w społeczeństwie czeskim[1].

Wynikiem tych długotrwałych i głębokich procesów społecznych jest osłabienie znaczenia i roli obecności edukacji religijnej w systemie oświaty państwowej. W sposób szczególny uwidacznia się to niskim wskaźnikiem poziomu religijności instytucjonalnej, jak również osłabionym międzypokoleniowym przekazem doświadczenia religijnego[2]. Powyższe czynniki wpływają zarówno na społeczne postrzeganie religii, jak również na jej formy, cele i społeczną legitymizację edukacji religijnej.

Pomimo tego, że edukacja religijna nie ma tak wielkiego prestiżu społecznego, jak w przypadku innych państw europejskich, można wnioskować, że edukacja religijna w szkołach, jak i środowisku kościelnym, wciąż pełni szczególne funkcje edukacyjne, kulturowe i społeczne, które do dzisiaj trudno całkowicie zastąpić innymi formami wychowania w wymiarze duchowym. Niemniej jednak w kontekście silnej sekularyzacji ważne wydaje się pytanie o rolę edukacji religijnej w Czechach, ponieważ religia już nie jest postrzegana jako ważny element kultury przekazywanej z pokolenia na pokolenie.

---

1 Artykuł powstał w ramach projektu COOPERATIO: Teologia i religioznawstwo (Uniwersytet Karola w Pradze). Kluczowym aspektem projektu Cooperatio w dziedzinie teologii i religioznawstwa na Uniwersytecie Karola jest zapewnienie warunków do rozwoju dziedzin badawczych, a także lepsze powiązanie działalności badawczej z programami studiów. W ramach obszaru teologicznego program łączy wysiłki Wydziału Teologii Protestanckiej (ETF) oraz Wydziału Teologii Katolickiej (KTF). Zakres temetyczny to teologia (protestancka i katolicka), religioznawstwo, etyka i duchowość. Więcej: „Cooperatio", dostęp 1.02.2026, https://cuni.cz/UKEN-1729.html; „List of Research Areas", dostęp 1.02.2026, https://cuni.cz/UK-11957.html.

2 Dušan Paleček, Roman Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intrageneračí transmise", *Naše společnost* 14, 2 (2014): 24–35.

Wiele współczesnych znaczących analiz naukowych charakteryzuje czeskie społeczeństwo jako jedno z państw europejskich, gdzie proces sekularyzacji osiągnął swe apogeum. Pomimo tego niektóre dalsze badania społeczne ukazują, że czeska sekularyzacja jest specyficzna, ponieważ światopogląd ateistyczny nie jest jej główną cechą, ale bardziej charakteryzuje ją osłabienie znaczenia roli tradycyjnych Kościołów w praktykowaniu życia religijnego poszczególnych osób oraz dyskontynuacja przekazu wiary z generacji na generację[3]. Religia funkcjonuje tu raczej jako rozproszone dziedzictwo kulturowe lub indywidualna forma poszukiwania sensu, niż jako stabilny system norm i znaczeń.

Ewidentnie proces sekularyzacji jest silnie wpisany w kontekst współczesnego społeczeństwa czeskiego, zatem edukacja religijna staje wobec podstawowego wyzwania: reinterpretacji swojej roli we współczesnym społeczeństwie. Nie wystarczy, aby była nadal postrzegana tylko jako „przedłużenie katechezy" w środowisku szkolnym, jako podstawowe narzędzie przekazu religijnego na dalsze generacje. Musi zostać rozważona jako nowa forma edukacji kulturowej i interpretacyjnej. Autor artykułu podejmuje próbę analizy znaczenia roli edukacji religijnej w kontekście silnie zakorzenionej sekularyzacji społeczeństwa czeskiego. Sekularyzacja może być rozumiana jako wskaźnik dla jednoznacznego rozróżnienia edukacji religijnej od katechezy. Może paradoksalnie indukować nowe społeczne, kulturowe i pedagogiczne znaczenie edukacji religijnej w środowisku szkolnym.

1. Sekularyzacja jako kontekst edukacji religijnej

Zjawisko sekularyzacji jest bardzo znaczącym kontekstem dla współczesnej edukacji religijnej. Ewolucja społeczna i kulturowa mają wpływ na miejsce religii w społeczeństwie czeskim oraz na sposoby jej przekazywania. Głębsze zrozumienie sekularyzacji jako procesu społecznego jest niezbędne dla analizy obecnych wyzwań edukacji religijnej. W tym rozdziale omówiono ogólne ujęcie sekularyzacji oraz jej specyficzny model w Czechach.

1.1. Sekularyzacja jako proces społeczny

Fenomen sekularyzacji jest postrzegany w literaturze socjologicznej jako długotrwały i złożony proces, który zmierza do stopniowej dewaloryzacji znaczenia instytucji religijnych w sferze publicznej i społecznej (polityka, kultura). Klasyczne teorie sekularyzacji powstawały w kontekście szybkich zmian społecznych związanych z modernizacją, urbanizacją i industrializacją (Casanova, Comte, Durkheim, Weber czy Marks)[4]. Przejawem tych zmian był wzrastający dobrobyt i pluralizm społeczno-kulturowy. Według ich teorii,

3 Paleček, Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 24–35.

4 Katarzyna Zielińska, „Spory wokół teorii sekularyzacji", *Kultura i Społeczeństwo* 51, 2 (2007): 181–198, DOI: 10.35757/KiS.2007.51.2.8.

religia nie jest do połączenia z rozwojem nowoczesnego społeczeństwa, nie ma dla niej racji bytu ani przyszłości w tak pojętym ideowo społeczeństwie. W czasach współczesnych niektórzy autorzy podali w wątpliwość klasyczne teorie, twierdząc, że nie można ich aplikować globalnie, ponieważ fenomen sekularyzacji jest ze swej natury tak kompleksowy i złożony, gdyż przebiega w różny sposób w różnych kulturach i epokach (José Casanova i Grace Davie)[5]. Zatem sekularyzację należy rozumieć bardziej jako proces strukturalny, a nie jako wskaźnik zaniku indywidualnej religijności.

Thomas Luckmann w swojej teorii o tzw. niewidzialnej religii, mówi o przesunięciu kwestii religijnych do sfery prywatnej, gdzie stopniowo odbywa się ewolucja systemu sygnifikantów duchowych. Procesowi sekularyzacji podlega wyłącznie struktura społeczna, a nie jednostka[6].

W koncepcji tej religia nie traci na znaczeniu, lecz przekształca swoje formy. Religia jest niezbędna dla człowieka, by stawał się on w pełni człowiekiem – dzięki niej może głębiej kształtować swoją osobowość. Wymiarem sekularyzacji w Europie jest zatem osłabienie roli i znaczenia i wpływu Kościołów chrześcijańskich na życie społeczne, na stopień religijności poszczególnych ludzi. Ograniczenie wpływu automatycznie nie przekłada się na jakość życia duchowego jednostek. W tym ujęciu sekularyzacja jest związana z restrukturyzacją społecznego statusu religii w zachodnich społeczeństwach: religia przestaje być punktem odniesienia dla innych sfer życia społecznego. Pod wpływem tych przemian strukturalnych w społeczeństwie dominuje światopoglądowy pluralizm, również w sferze duchowej. Przekonania religijne stają się przedmiotem osobistych wyborów, a nie częścią kulturowego dziedzictwa. Z tego punktu widzenia ważnym wezwaniem dla edukacji religii jest fakt, że pod wpływem procesów sekularyzacyjnych religia przestaje być ważną częścią kompetencji kulturowej. Uczniowie nie dysponują już elementarną znajomością słownictwa religijnego, symboliki czy narracji religijnych. Sytuacja ta utrudnia właściwą interpretację dziedzictwa kulturowego oraz konstruktywne debaty publiczne na temat religii czy religijnej problematyki.

1.2. Czeski model sekularyzacji

Społeczeństwo czeskie w ważnych badaniach socjologicznych, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych, jest postrzegane jako jedno z najbardziej zsekularyzowanych w Europie Środkowej[7]. Według analiz European Values Study z 2017 roku Czechy są krajem o najwyższym odsetku osób, które nie deklarowały przynależności do organizacji kościelnych ani grup wyznaniowych – wskaźnik ten wyniósł 75%. Duża część

5 Zielińska, „Spory wokół Teorii Sekularyzacji", 195.

6 Thomas Luckmann, *Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym społeczeństwie*, tłum. Lidia Bluszcz (Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2006), 60; Janusz Mariański, „«Niewidzialna religia» w badaniach socjologicznych", *Studia Płockie* 37 (2009): 191–209.

7 *European Values Study* – międzynarodowy projekt badań longitudinalnych, który analizował zmiany trendów, postojów, wartości w dłuższym okresie. Realizowany w 40 europejskich krajach (poszczególne etapy były przeprowadzane w latach: 1981, 1990, 1999, 2008, 2017).

badanych, bo aż 50%, deklarowało się jako niewierzący, za ateistów uważało się 14% respondentów[8].

Analiza wyników cenzusu z roku 2021 ukazuje, że około 68,3% mieszkańców Czech zadeklarowało brak przekonań religijnych. Jednocześnie 18,7% respondentów określiło się jako osoby wierzące, identyfikujące się z konkretnym Kościołem lub wspólnotą wyznaniową. Dane te wskazują również na niski poziom identyfikacji chrześcijańskiej w społeczeństwie czeskim. Jako chrześcijanie zadeklarowało się łącznie 11,7% badanych, z czego największą grupę stanowili katolicy (9,3% ogółu ludności). Wyniki te potwierdzają zaawansowany stopień sekularyzacji Republiki Czeskiej oraz marginalizację tradycyjnych form religijności instytucjonalnej[9]. Na poniższym wykresie przedstawiono zasadniczą i stosunkowo szybką zmianę w strukturze zapatrywań religijnych społeczeństwa czeskiego w przeciągu dekady (2011–2021).

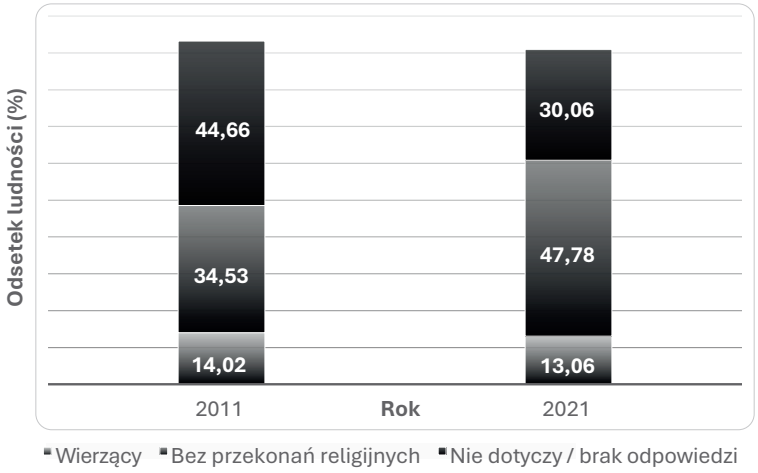

Wykres 1. Struktura przekonań religijnych w Czechach (w %)

Źródło: Český statistický úřad, *Sčítání lidu, domů a bytů 2021: Náboženská víra obyvatelstva* (Praha: ČSÚ, 2022), badania z 2011 i 2021 roku; zestawienie autora, inspirowane danymi statystycznymi: „Náboženská víra. Sčítání 2021", dostęp 1.02.2026, https://scitani.gov.cz/nabozenska-vira.

W okresie tym znacząco wzrósł odsetek osób deklarujących brak przekonań religijnych z 34,5% do 47,8%. Zmniejszył się również udział osób wierzących (z 14,0% do 13,1%). Dostrzegalny jest także spadek kategorii „nie dotyczy/brak odpowiedzi". Wynika to z tego, że pytania dotyczące wiary nie były obowiązkowe, jak również można przypuszczać większą pewność respondentów w kwestii określania swojego stosunku do religii w 2021 roku.

8 Ladislav Rabušic, Beáta Chromková-Manea, *Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017: Pramenná publikace European Values Study* (Brno: Masarykova univerzita, 2018), 87.

9 Český statistický úřad, *Sčítání lidu, domů a bytů 2021: Náboženská víra obyvatelstva* (Praha: ČSÚ, 2022).

Dane te potwierdzają jednak wzrastającą tendencję zakorzenienia sekularyzacji w czeskim społeczeństwie oraz coraz większą hegemonię światopoglądu świeckiego. Tylko około 4% populacji czeskiej bierze regularny udział w praktykach religijnych. Jest to również wynikiem wyraźnej nieufności tego społeczeństwa wobec instytucji kościelnych[10].

Według Centrum Badania Opinii Publicznej (Centrum pro výzkum veřejného mínění AV ČR, dalej CVVM) z roku 2023 największym zaufaniem ze wszystkich badanych instytucji publicznych cieszy się policja czeska (74%), wojsko i banki (po 68%), a najniższe zaufanie w społeczeństwie mają Kościoły (28%) oraz partie i ruchy polityczne (24%)[11]. Z badań CVVM z tego samego roku na temat preferencji w skali systemu wartości w tym społeczeństwie wynika, że aż 29% respondentów chce żyć zgodnie z zasadami religijnymi. Widoczne jest zatem przesunięcie religijnych potrzeb do sfery prywatnej[12]. Specyfiki czeskiej sekularyzacji należy więc upatrywać w niskim poziomie afiliacji religijnej, a także w dystansie wobec instytucjonalnych form religii. Nie chodzi zatem o jednoznaczne odrzucenie wszelkich odniesień do transcendencji[13].

Kolejnym poważnym problemem jest załamanie naturalnego sposobu przekazu religijnego międzypokoleniowego. Fundamentalnym środowiskiem naturalnego przekazu religijnego była rodzina, to znaczy, że decydującą rolę w przekazie afiliacji religijnej odgrywają rodzice, a w szczególności matki. W społeczeństwie czeskim, w miarę zanikania religii w codziennych praktykach rodzinnych, jej przekazywanie dzieciom ulega znacznemu ograniczeniu[14]. Jednocześnie należy pamiętać, że inne środowiska społeczne, poza rodziną, nie są w stanie w pełni przejąć tej ważnej dla przekazu wiary funkcji. Ani parafia, ani szkoła, ani media nie zastąpią pierwotnej socjalizacji religijnej realizowanej w rodzinie. W wyniku tego zjawiska religia traci zdolność przekazu chrześcijańskich wartości jako fundamentalnego elementu kultury, a kolejne generacje wchodzą w dorosłość bez elementarnej kompetencji religijnej[15]. Religia przestaje być przekazywana jako element kulturowej oczywistości, a jej obecność w przestrzeni społecznej wymaga objaśnienia i właściwej interpretacji. W społeczeństwie, w którym nie istnieje spontaniczna transmisja religii, edukacja religijna nie może być rozumiana jako kontynuacja socjalizacji rodzinnej ani jako narzędzie transmisji wiary, dlatego poważnym wyzwaniem dla edukacji religijnej jest wtórna introdukcja w zrozumieniu religii jako zjawiska kulturowego i społecznego. Sekularyzacja społeczeństwa czeskiego jest wyjątkowo silna i głęboko zakorzeniona.

10 Dana Hamplová, „Náboženství v české společnosti po roce 1989", *Sociologický časopis* 56, 3 (2020): 345–372; Zdeněk R. Nešpor, „Postsekularismus po česku? Ne/religiozita současné české společnosti mezi Východem a Západem", *Střed* 1 (2018): 101–118; David Václavík, Dana Hamplová, Zdeněk R. Nešpor, „Religious situation in contemporary Czech society", *Central European Journal of Contemporary Religion* 2 (2018): 99–122.

11 Centrum pro výzkum veřejného mínění AV ČR (dalej CVVM), „Hodnotové orientace – červen–červenec 2023", dostęp 1.02.2026, https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/5724-hodnotove-orientace-cerven-cervenec-2023.

12 CVVM, „Hodnotové orientace – červen–červenec 2023".

13 Zdeněk R. Nešpor, *Náboženství v české společnosti na prahu 21. století* (Praha: Academia, 2021).

14 Paleček,Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 24–35.

15 Paleček,Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 24–35.

Sytuacja ta jest wynikiem wielu złożonych procesów historycznych, kulturowych i religijnych, które w ten sposób ukształtowały społeczność przez wiele stuleci.

Celem autora artykułu nie jest wnikliwa analiza procesów historycznych i kulturowych społeczeństwa czeskiego, które rozwinęły i utrwaliły zjawisko sekularyzacji w tym kraju, ale skupienie się na współczesnej sytuacji religijnej. Na jej tle będzie rozpatrywany temat systemu edukacji religijnej[16].

2. Edukacja religijna – ujęcie terminologiczne i koncepcyjne

Dla zrozumienia roli edukacji religijnej w Czechach konieczne jest konsekwentne rozróżnienie pojęć, które w praktyce często są używane zamiennie. W niniejszym artykule pojęcie „edukacja religijna" jest stosowane w sensie ogólnym, w ramach którego są omawiane kwestie związane z systematycznym przekazem treści religijnych w procesach edukacyjnych (nauka religii) i formacyjnych (katecheza). Jedną z tych form jest szkolne nauczanie religii, realizowane w ramach publicznego lub kościelnego systemu oświaty. Jego celem nie jest bezpośrednia formacja wiary, lecz umożliwienie uczniom zrozumienia tradycji religijnej, jej symboli, narracji oraz struktur aksjologicznych w dialogu ze współczesną kulturą i doświadczeniem życiowym. Z kolei katecheza, realizowana przede wszystkim w środowisku parafialnym, ukierunkowana jest na inicjację wiary i włączenie jednostki w życie wspólnoty kościelnej. Rozróżnienie to ma szczególne znaczenie, ponieważ ono w sposób jednoznaczny stanowi cele i metody form edukacji religijnej, jak również w sposób właściwy uzasadnia obecność nauczania religii w szkole jako działalności edukacyjnej respektującej pluralizm światopoglądowy i świecki charakter szkoły publicznej. Rozróżnienie to pomaga również w komplementarnym ujęciu szkolnej edukacji religijnej i katechezy parafialnej jako dwóch odmiennych, lecz wzajemnie się uzupełniających obszarów.

2.1. Katecheza jako forma inicjacji religijnej

Katecheza jest proponowana przede wszystkim w pozaszkolnym środowisku, gdzie stanowi tradycyjną formę przekazu religii w ramach wspólnot kościelnych i jest nierozerwalnie związana z ich funkcjonowaniem pastoralnym. Zakłada istnienie wspólnoty wiary oraz gotowość adresatów do uczestnictwa w jej życiu. W tradycji chrześcijańskiej katecheza pełni podstawową i utrwaloną formę przekazu wiary. Głównym celem katechezy jest również – obok przekazu wiedzy religijnej – integralna formacja wierzącej jednostki, pomagająca w procesie inicjacji w życie wspólnoty kościelnej. W rozumieniu tym katecheza ma charakter wtajemniczenia: stopniowe zapoznawanie człowieka z treściami wiary (*fides quae*), jak również w osobową relację z Bogiem (*fides qua*) czy w obrzędy liturgiczne

16 Więcej na temat sekularyzacji: Tomáš Petráček, *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa* (Ostrava: Moravapress, 2013); David Václavík, *Náboženství a moderní česká společnost* (Praha: Grada Publishing, 2010); Václavík, Hamplová, Nešpor, „Religious situation in contemporary Czech society", 99–122.

i życie wspólnotowe Kościoła. Katecheza ma więc odmienny charakter od edukacji szkolnej, która się skupia na poznawczym i refleksyjnym kształceniu uczniów[17].

Katecheza z punktu widzenia teologii pastoralnej powinna być postrzegana jako proces całożyciowy, który ma się odgrywać we wspólnocie Kościoła zgodnie z jej wytycznymi. Katechumenat wczesnochrześcijański ma się stać źródłem inspiracji dla współczesnych modeli katechetycznych[18]. Formacja religijna ma być powiązana z rytmem życia wspólnoty kościelnej, praktyką sakramentalną, a przede wszystkim osobistym nawróceniem. *Dyrektorium o katechizacji* przypomina, że katechezy nie można redukować do przekazu informacji religijnych, ale ma mieć charakter doświadczenia wiary osobistej i wspólnotowej, aby przemieniała człowieka również na płaszczyźnie egzystencjalnej[19]. Katecheza zatem wychodzi z konkretnego kontekstu antropologicznego i społecznego: egzystencja wspólnoty wiary oraz chęć i gotowość odbiorców katechezy do uczestnictwa w życiu tej wspólnoty. Nie może być pojmowana jako neutralna światopoglądowo ani pod względem metodologicznym nie może być pluralistyczna, bowiem należy ją odróżniać od religioznawstwa, które zajmuje się katechezą jako fenomenem kulturowym. Katecheza zawsze jest procesem rozpoczynającym drogę człowieka z określoną tradycją religijną, dlatego ma charakter normatywny i formacyjny, a jej naturalnym środowiskiem jest podstawowa wspólnota Kościoła – parafia. Ze statystycznego punktu widzenia katecheza parafialna dzieci i młodzieży w wieku szkolnym w Czechach jest zjawiskiem marginalnym. Poniższe dane potwierdzają ten stan rzeczy.

Tabela 1. Katecheza we wspólnocie Kościoła

Region	Liczba dzieci objętych katechezą	Odsetek całej populacji uczniów (%)
Czechy	8 228	0,55
Morawy	7 701	0,51
Łącznie	15 929	1,06

Źródło: FIELD DATA[20].

Powyższe dane wskazują, że katecheza parafialna w Republice Czeskiej obejmuje w skali krajowej około 1% populacji uczniów szkół podstawowych i średnich. Ze względu na tak mały zasięg katecheza parafialna nie pełni funkcji przekazu religijnego *sensu stricto* w czeskim społeczeństwie. Jej adresatem są bowiem wyłącznie dzieci pochodzące

17 Česká Biskupská Konference, *Dokument o směřování katecheze a náboženského vzdělávání v České republice* (Praha: Sekretariát ČBK, 2015), nr 16; Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji* (Kielce: Jedność, 2020), nr 79 (dalej DK).

18 Katarzyna Lemek, „Katechumenat jako źródło inspiracji dla katechezy w świetle «Dyrektorium o katechizacji»", *Studia Paradyskie* 33 (2023): 115–134.

19 DK, nr 79–89.

20 Česká biskupská konference, *Křty v katolické církvi. Podíl křtů dospělých* [Neveřejný dokument], 2024 (dalej FIELD DATA).

z wierzących rodzin. Katecheza nie pełni więc funkcji przekazu religii w skali całego społeczeństwa. Jej znaczenie można upatrywać w pogłębianiu tożsamości religijnej w ramach wspólnoty Kościoła. Sytuacja na polu katechezy parafialnej w obu regionach (Czechy i Morawy) jest podobna. W przeciwieństwie do nauki religii w szkołach, katecheza parafialna nie wykazuje silnej koncentracji regionalnej. Jej funkcjonowanie jest bowiem w mniejszej mierze uzależnione od kontekstu kulturowo-społecznego regionu, a w większej od wewnętrznej dynamiki i stabilności miejscowych wspólnot kościelnych. Katecheza jest więc wewnątrzkościelnym fenomenem, niezależnym od systemu oświaty. Katecheza w Czechach pełni jednoznacznie funkcję inicjacji chrześcijańskiej, której nie można utożsamiać z edukacją religijną realizowaną w przestrzeni szkoły publicznej. Próby przenoszenia formacji katechetycznej do szkół prowadzą do nieporozumień edukacyjnych i społecznych. Katecheza nie może być w pełni realizowana w środowisku szkolnym, ponieważ pluralizm światopoglądowy i neutralność wyznaniowa są preferowane przez system czeskiej oświaty. Katecheza pozostaje trwale związana ze strukturami kościelnymi ze względu na swój normatywny i inicjacyjny charakter. Nauka religii realizowana w środowisku szkolnym kieruje się odmiennymi zasadami instytucjonalnymi, podlega innym celom, ograniczeniom oraz kryteriom.

2.2. Edukacja religijna jako forma edukacji ogólnej

W Czechach nauczanie religii jest realizowane w ramach publicznego lub kościelnego systemu oświaty, w środowisku szkolnym, które jest ze swej natury dialogiczne oraz respektujące autonomię sumienia ucznia. Celem nauki religii jest przekazywanie wiedzy o chrześcijaństwie, jego tradycji, symbolice, etyce i znaczeniu kulturowym, a także wspieranie zdolności interpretowania rzeczywistości w perspektywie religijnej. Nauka religii ma również swój wymiar wychowawczy – wspiera integralny rozwój człowieka, jego sferę poznawczą, moralną, społeczną i duchową. Towarzyszy również w dojrzewaniu wiary naturalnej i religijnej jednostki w kontekście relacji społecznych i wspólnotowych[21].

Nauczanie religii w środowisku szkolnym ma odmienny status i inne funkcje w odróżnieniu od katechezy – głównym zadaniem jest zapoznanie uczniów, w sposób poznawczy i refleksyjny, ze zjawiskiem religijnym rozumianym jako ważny element kultury europejskiej, historii i życia społecznego. Nauka religii podporządkowuje się ogólnym wytycznym i założeniom edukacji ogólnej, przede wszystkim zasadzie neutralności światopoglądowej państwa oraz autonomii sumienia ucznia. Pod tym względem nauka religii jest bardziej przedmiotem analizy i interpretacji niż normatywnym punktem odniesienia, jak w przypadku katechezy parafialnej. Szkolna edukacja religijna zatem nie zakłada wiary uczniów. Pluralizm światopoglądowy, zaawansowany proces sekularyzacji społecznej, jak i niski poziom przekazu religijnego w rodzinach są istotnymi czynnikami, które Kościół musi uwzględniać, aby nauczanie religii wychodziło naprzeciw tym realiom.

21 Česká Biskupská Konference, *Dokument o směřování katecheze a náboženského vzdělávání v České republice*, nr 16; DK, nr 313–318.

Znaczna część uczniów dotknięta jest zjawiskiem analfabetyzmu religijnego. Nie mają oni ani podstawowej wiedzy religijnej, ani osobistego doświadczenia religijnego[22].

Z pedagogicznego punktu widzenia nauka religii w Czechach pełni funkcję wtórną i w pewnym sensie kompensacyjną. To znaczy reaguje na deficyt wiedzy religijnej oraz kompetencji interpretacyjnych niezbędnych do rozumienia religii jako istotnego wymiaru kultury. Głównym celem nauki religii w szkołach nie jest w pierwszym rzędzie pogłębienie i kształtowanie tożsamości wyznaniowej, jak to jest w przypadku katechezy. Priorytetem jest przybliżenie uczniom krytycznego i refleksyjnego kontaktu z tradycją (dziedzictwem) religijną.

Tabela 2. Edukacja religijna w szkołach na tle struktury szkolnictwa

Wyszczególnienie	Liczba uczniów	Odsetek (%)
Uczniowie szkół podstawowych i szkół średnich ogółem	1 505 649	100,00
Edukacja religijna w szkołach	30 872	2,05

Źródło: FIELD DATA.

Tabela 3. Edukacja religijna w szkołach – zróżnicowanie regionalne

Region	Liczba uczniów	Odsetek całej populacji uczniów (%)
Czechy	5 621	0,37
Morawy	25 251	1,68
Łącznie	30 872	2,05

Źródło: FIELD DATA.

Z powyższych danych wynika, że edukacja religijna w szkole obejmuje tylko niewielką część populacji uczniowskiej w Czechach, a więc około 2% wszystkich uczniów szkół podstawowych i średnich. Edukacja religijna w szkołach nie może więc być narzędziem powszechnej socjalizacji religijnej. Nie może również zastępować katechezy parafialnej. Chociaż obecność nauki religii w systemie oświaty jest instytucjonalnie zagwarantowana, to jednak ma ona wyraźnie marginalny charakter.

Według kościelnych danych statystycznych dochodzi pod tym względem do silnego zróżnicowania regionalnego. Ponad cztery piąte uczniów korzystających ze szkolnej nauki religii znajduje się na Morawach. W Czechach udział ten pozostaje tradycyjnie bardzo niski. Edukacja religijna w środowisku szkolnym jest uwarunkowana od kontekstu, lokalnych koniunktur kulturowych, historycznych i społecznych. Jest elementem edukacji ogólnej, a nie katechetycznej. Jej cele, metody i zasięg nie mogą mieć z natury rzeczy charakteru inicjacji religijnej, ale jednoznacznie mają poznawczo-interpretacyjny charakter, podobnie jak w przypadku innych przedmiotów.

22 Paleček, Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 24–35.

Edukacja religijna w środowisku szkolnym nie może konkurować z katechezą, ponieważ ma inną, odrębną funkcję. Proponuje narzędzia rozumienia religii jako zjawiska kulturowego w pluralistycznym społeczeństwie. Katecheza natomiast jest proponowana stosunkowo małej grupie osób wierzących, zrzeszających się w różnych wspólnotach kościelnych. Jest to ważne dla rozumienia obecności religii w szkole. Funkcje inicjacyjne (katecheza) i edukacyjne (nauka religii) nie mogą być utożsamiane ani instytucjonalnie, ani pedagogicznie[23].

3. Środowiska edukacji religijnej i ich zmieniające się role

Edukacja religijna w Czechach jest realizowana głównie w rodzinie, we wspólnotach kościelnych oraz w szkole. Na przestrzeni lat, szczególnie po upadku komunizmu, w środowiskach tych dochodzi do istotnych przemian. Zachodzące zmiany mają również wpływ na sposób przekazywania wiary, na role poszczególnych podmiotów wychowawczych oraz na relacje między nimi. Podstawowe środowiska takie jak rodzina, parafia, szkoła nie mogą dziś funkcjonować w sposób izolowany, lecz muszą współpracować na rzecz kształtowania religijnej tożsamości młodego człowieka. W rozdziale tym autor chce ukazać specyfikę wspomnianych już środowisk edukacji religijnej oraz przybliżyć ich zmieniającą się rolę w procesie socjalizacji religijnej. Rodzina jest podstawowym i fundamentalnym środowiskiem przekazu wiary, dlatego jej znaczenie będzie omawiane jako pierwsze. Następnie zostanie omówiona rola parafii oraz szkoły. Uwagi te pozwolą lepiej zrozumieć konieczność współpracy między poszczególnymi środowiskami oraz potrzebę poszukiwania nowych, adekwatnych form towarzyszenia religijnego we współczesnym świecie.

3.1. Rodzina jako pierwotne środowisko socjalizacji religijnej

Rodzina jest podstawowym środowiskiem przekazu religii oraz ważnym miejscem pierwotnej socjalizacji religijnej[24]. W rodzinie kształtuje się również identyfikacja w kwestiach afiliacji wyznaniowej, zgłębiane są podstawowe treści religijne oraz praktyki i symbole, które pomagają interpretować świat w perspektywie religijnej. Przekaz ten ma charakter długotrwały i jest w sposób naturalny powiązany z codziennym rytmem i funkcjonowaniem życia rodziny[25].

W czeskim kontekście sekularyzacji ten naturalny mechanizm przekazu wiary uległ głębokiemu osłabieniu. Badania socjologiczne wymownie wskazują, że tylko w ograniczonym stopniu dochodzi do przekazu wiary w procesie międzypokoleniowym. Kluczowym czynnikiem okazuje się brak aktywnego przekazu religijnego ze strony rodziców,

23 Paleček,Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 24–35.

24 DK, nr 226–235.

25 Anna Zellma, „Rodzina jako środowisko wychowawcze − ujęcie katechetyczne", *Studia Elbląskie* 16 (2015): 221–232.

przy czym szczególną rolę odgrywa religijność matki[26]. W sytuacji, gdy religia przestaje być obecna w codziennych praktykach rodzinnych, jej przekazywanie kolejnemu pokoleniu zostaje znacząco zahamowane.

Tabela 4. Skuteczność międzypokoleniowej transmisji religijności w Czechach (ISSP[27] 2008)

Typ procesu (linia matka–dziecko)	Udział (%)
Reprodukcja światopoglądu	83,1
Dekonwersja	16,1
Konwersja	0,8

Źródło: ISSP 2008; Paleček, Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 15–30.

Na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że przekaz religijności między pokoleniami nie jest stuprocentowy. Prawie co szóste dziecko (16,1%) nie dziedziczy religijnego wyznania swojej matki (dekonwersja). Pojawienie się religijnej identyfikacji u dziecka bez rodzinnego zaplecza religijnego (konwersja) ma charakter marginalny (0,8%). Spadek religijności w populacji jest zatem spowodowany procesami dekonwersji. Przekaz religijny międzypokoleniowy działa więc selektywnie i w ograniczonym zakresie.

Tabela 5. Wpływ religijności rodziców na religijną socjalizację dziecka (ilorazy szans – Exp(B), regresja logistyczna)

Zmienna	Szansa religijnej socjalizacji dziecka
Matka z wyznaniem religijnym	29,4×
Ojciec z wyznaniem religijnym	7,5×
Brak religijności matki	bliska zeru

Źródło: ISSP 2008, Tabela 1; Paleček, Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 15–30.

26 Paleček, Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 24–35.

27 ISSP to Międzynarodowy Program Badań Społecznych (ang. *International Social Survey Programme*), który przeprowadził badania dotyczące religijności w Czechach w latach: 1991, 1998, 2008 i 2018. Dzięki tym badaniom możliwe jest przeanalizowanie zmian w podejściu do religii i duchowości w społeczeństwie czeskim na przestrzeni kilku dziesięcioleci. W Czechach w ostatnich badaniach wzięło udział 1400 respondentów. Wyniki tych badań mają znaczenie naukowe, zwłaszcza w kontekście sekularyzacji i specyfiki czeskiej religijności. Więcej informacji na stronie issp.org. Badania dotyczące Czech z 2008 roku: „ISSP 2008 «Religion III» – ZA No. 4950", dostęp 1.02.2026, https://www.gesis.org/en/issp/data-and-documentation/religion/2008#c127508 (dalej ISSP 2008); „Participating Countries, Questionnaires and Background Variable Documentation, Czech Republic 09/2008", dostęp 1.02.2026, https://www.gesis.org/en/issp/data-and-documentation/religion/2008#c127508; „Czech Republic ISSP 2008 – Religion III Questionnaire", dostęp 1.02.2026, https://access.gesis.org/dbk/16205; „ISSP Background Variable Documentation ISSP 2008 on Religion III, Czech Republic", dostęp 1.02.2026, https://access.gesis.org/dbk/16171.

Z badań wynika, że religijność matki jest najsilniejszym czynnikiem warunkującym przekaz wiary. Wpływ matki na przekazanie wiary na dziecko jest o wiele silniejszy niż wpływ ojca. W sytuacji braku religijności matki do religijnej socjalizacji dziecka praktycznie nie dochodzi. Inne ewentualne podmioty socjalizacyjne (ojciec, dziadkowie, instytucje religijne) nie są w stanie zastąpić braku aktywnego przekazu religijności ze strony matki.

Opracowania na ten temat wskazują, że brak religijnego przekazu w rodzinie nie jest świadomym wyborem wychowawczym, ale najczęściej jest konsekwencją sekularyzacji społecznej. Przejawami tego procesu są marginalizowanie kwestii religii w życiu dorosłych jednostek oraz osłabienie jej znaczenia społecznego jako ważnego elementu kulturowego.

Nowe generacje w społeczeństwie czeskim charakteryzują się analfabetyzmem religijnym. Wchodzą w dorosłość bez elementarnej kompetencji religijnej, obejmującej znajomość podstawowych narracji, symboli i pojęć religijnych[28].

Kościół proponując edukację religijną, musi przyjąć tę sytuację jako nową rzeczywistość. Nauczyciele religii w szkołach publicznych czy kościelnych nie mogą więc zakładać pierwotnej rodzinnej socjalizacji religijnej ani doświadczenia praktyk religijnych u dzieci. Rzeczywistość ta jest ważnym i kluczowym kontekstem funkcjonowania edukacji religijnej w społeczeństwie czeskim.

3.2. Parafia i środowiska kościelne

Drugim klasycznym środowiskiem edukacji religijnej jest parafia oraz inne wspólnoty kościelne[29], gdzie realizuje się proces wtajemniczenia w wiarę poprzez katechezę, zmierzający do pogłębiania życia religijnego osób już związanych ze wspólnotą wiary. Rozwój wiary jednostki zakłada istnienie wspólnoty, w której wiara będzie mogła wzrastać i pogłębiać się. Wszelkie działania katechetyczne poza wspólnotą są bezowocne. We wspólnotach parafialnych odbywa się systematyczna katecheza proponowana różnym grupom wiekowym. Katecheza ta jest zakorzeniona w liturgii, dokonuje się we wspólnocie i jest ważnym wsparciem w budowaniu trwałych więzi religijnych, dzięki którym każdy może doświadczyć poczucia przynależności i bycia akceptowanym[30]. W czeskim środowisku o zaawansowanym stopniu sekularyzacji zasięg oddziaływania parafii na społeczeństwo ulega istotnemu ograniczeniu. Uczestniczenie w życiu kościelnym dotyczy przede wszystkim osób, które zostały wcześniej religijnie zsocjalizowane w rodzinie. Badania socjologiczne pokazują, że parafia *sensu stricto* nie zastępuje funkcji kompensacyjnej wobec załamania pierwotnego przekazu religijnego w rodzinie[31]. Ciekawym zjawiskiem zdają się być chrzty dorosłych, które statystycznie mają rosnącą tendencję.

---

28 Paleček, Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 24–35.

29 DK, nr 88.

30 DK, nr 298–303; Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Instrukcja. Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła* (Wrocław: TUM, 2020), nr 25.

31 Paleček, Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 24–35.

Dane przedstawione na wykresie 2 odnoszą się do liczby osób uczestniczących w katechumenacie oraz liczby chrztów udzielonych osobom dorosłym w danym roku kalendarzowym. Wskazują one na względną stabilność liczby katechumenów i chrztów dorosłych do 2019 roku. Do załamania dochodzi okresie pandemii w latach 2020–2021. Po 2022 roku występuje częściowy wzrost obu wskaźników. W Czechach odsetek chrztów dorosłych jest w perspektywie długoterminowej wyraźnie wyższy (8–9%) niż na Morawach (3–4%).

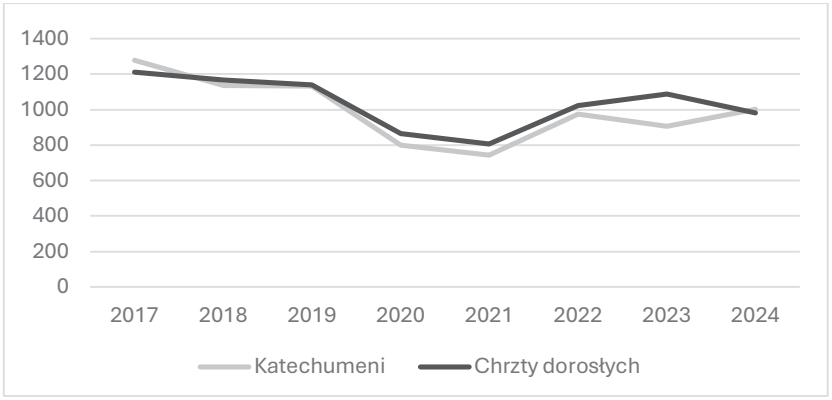

Wykres 2. Dynamika liczby katechumenów i chrztów dorosłych w Republice Czeskiej

Źródło: FIELD DATA.

Parafie oraz inne środowiska kościelne nie odgrywają zatem roli powszechnego kanału przekazu treści religijnych w Czechach. Oddziaływanie tych środowisk ma ograniczony charakter i swym zasięgiem nie obejmuje znacznej części dzieci i młodzieży, którzy nie absolwowali pierwotnej religijnej socjalizacji w swojej rodzinie. Parafia, z natury rzeczy, nie może być rozumiana jako podstawowe środowisko edukacji religijnej w skali całego społeczeństwa czeskiego. Pozostaje ona nadal uprzywilejowanym miejscem dla katechezy. Jej rola i znaczenie w procesie edukacji religijnej społeczeństwa czeskiego są strukturalnie ograniczone.

3.3. Szkoła jako wtórne środowisko edukacji religijnej

Na skutek osłabienia roli i znaczenia rodziny w społeczeństwie czeskim, jak i ograniczonego wpływu środowisk kościelnych na edukację religijną, specyficznego znaczenia nabiera szkoła. Może być ona ciekawym środowiskiem dla wtórnej edukacji religijnej. System szkolnictwa oraz bogata sieć placówek edukacyjnych dają wiele możliwości pod tym względem. Przede wszystkim umożliwiają systematyczną pracę dydaktyczną niezależnie od zaplecza światopoglądowego uczniów. Jest to wyzwanie dla Kościoła, aby reagował w sposób adekwatny na możliwości, które proponuje system edukacji szkolnej. Stara podstawa programowa z roku 2004, jak i materiały dydaktyczne nie reagują odpowiednio

na aktualny stan rzeczy[32]. W praktyce młodzież kształcąca się w szkołach publicznych rzadko wykazuje zainteresowanie tradycyjnym, konfesyjnym i fakultatywnym przedmiotem *Nauczanie religii Kościoła rzymskokatolickiego*. Religia bywa przez nich często postrzegana jako anachroniczna lub obciążona negatywnymi skojarzeniami, przede wszystkim z powodu krytycznego obrazu Kościoła katolickiego w społeczeństwie czeskim. Część katechetów i pedagogów postuluje zatem zmianę zarówno nazwy, jak i programu nauczania tego przedmiotu, tak aby wychodził naprzeciw współczesnym oczekiwaniom społecznym.

Nowa koncepcja nauczania religii mogłaby mieć charakter introdukcji w świat wartości chrześcijańskich oraz zapoznawania z żydowsko-chrześcijańskimi korzeniami Europy, które stoją u podwalin fundamentów cywilizacji europejskiej, natomiast katechizacja *sensu stricto* byłaby realizowana przede wszystkim w ramach wspólnot parafialnych lub innych środowisk kościelnych.

Analiza środowisk edukacji religijnej w czeskim kontekście pokazuje wyraźną zmianę ich wzajemnych relacji. Rodzina przestaje pełnić funkcję podstawowego środowiska socjalizacji religijnej oraz międzypokoleniowego przekazu wiary, natomiast parafia zachowuje swoje tradycyjne znaczenie, jednak w coraz większym stopniu jedynie dla niewielkich grup osób religijnie zaangażowanych. Szkoła natomiast jest ciekawym i kluczowym środowiskiem umożliwiającym introdukcję w pojmowanie fenomenu religii jako zjawiska ponadczasowego, uniwersalnego, kulturowego i społecznego. Edukacja religijna w szkole nie może być jednak substytutem katechezy. Jest raczej próbą odpowiedzi na strukturalny deficyt przekazu religijnego w zsekularyzowanym społeczeństwie czeskim.

4. Instytucjonalne i legislacyjne ramy edukacji religijnej

Analizując zagadnienie edukacji religijnej w Czechach, należy sobie uświadomić, że chodzi o współpracę na pograniczu dwóch systemów: państwowego systemu edukacji oraz kościelnego systemu edukacji religijnej. Relacja pomiędzy tymi obszarami warunkuje cele, formy oraz społeczną percepcję znaczenia i roli edukacji religijnej.

W tym rozdziale ukazane zostaną ramy legislacyjne, instytucjonalne, w których realizowana jest edukacja religijna w Czechach. Najpierw będzie omówiona edukacja religijna w kontekście państwowego systemu edukacji, wraz z jej podstawami prawnymi, statusem przedmiotu szkolnego oraz wynikającymi z tego konsekwencjami pedagogicznymi i społecznymi. Następnie zagadnienie to będzie omawiane z perspektywy kościelnej (podstawy programowe, dokumenty lokalnego Kościoła), która pozwala uchwycić zarówno niektóre napięcia, jak i możliwości współpracy między obydwoma instytucjami. Pomoże również we właściwym zrozumieniu wyzwań stojących przed edukacją religijną we współczesnym, pluralistycznym i zsekularyzowanym społeczeństwie.

32 *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1.–9. ročníku základní školy*, zpracovaly Eva Muroňová, Ludmila Muchová (Praha: Sekretariát ČBK, 2004), dostęp 1.02.2026, https://kpc.doo.cz/wp-content/uploads/2018/12/osnovy-k-vyuce-nabozenske-vychovy.pdf.

4.1. Edukacja religijna w ramach państwowego systemu oświaty

Edukacja religijna w szkołach publicznych jest regulowana przez wiele aktów prawnych precyzujących status przedmiotu nauczania religii, sposób organizowania, jak i również wymagania wobec nauczycieli religii. Regulacje prawne nie przypisują nauczaniu religii funkcji formacyjnej w sensie wyznaniowym, lecz lokują je w przestrzeni edukacji szkolnej, podporządkowanej ogólnym zasadom systemu oświaty. Ramy prawne zawierają funkcjonalne rozróżnienie pomiędzy katechezą a edukacją religijną realizowaną w szkole. Państwo gwarantuje możliwość nauczania religii, nie narzucając jednak jej treści ani nie przypisując jej roli inicjacyjnej. Odpowiedzialność za charakter i cele formacji wyznaniowej pozostaje po stronie Kościołów i związków wyznaniowych, podczas gdy szkoła publiczna zachowuje swój świecki i pluralistyczny charakter.

Podstawowym aktem prawnym jest ustawa 561/2004 o edukacji[33], w której określono warunki realizowania nauki religii w szkołach publicznych. Kościoły i związki wyznaniowe, uznane przez państwo, mają możliwość nauczania religii w szkołach jako przedmiotu fakultatywnego w wymiarze jednej godziny tygodniowo[34]. Minimalnie siedmiu uczniów musi być zapisanych na ten przedmiot, aby dyrektor szkoły włączył go w danym roku szkolnym do planu zajęć. Ustawa daje również możliwość organizowania grup w ramach szkoły oraz pomiędzy różnymi szkołami, na podstawie bilateralnych umów. Maksymalna liczba uczniów w klasie czy grupie wynosi trzydzieści. Nauczyciel religii musi posiadać misję kanoniczną wydaną przez Kościół i na jej podstawie zawiera umowę o pracę ze szkołą[35].

W ustawie o pracownikach pedagogicznych poruszono kwestie przygotowania zawodowego nauczycieli religii. Chodzi zarówno o ogólne warunki wykonywania zawodu nauczyciela, jak i szczegółowe informacje odnośnie do kwalifikacji zawodowych nauczyciela religii (studia teologiczne, przygotowanie pedagogiczne)[36]. W ustawie zawarto również przepisy odnoszące się do wolności wyznania oraz akty wykonawcze regulujące koncepcję szkolnictwa podstawowego[37]. Szkolny program wychowawczy (ŠVP), posiada każda szkoła, a jego częścią jest również program nauczania religii zatwierdzony przez dyrektora szkoły.

---

33 Zákon č. 561/2004 sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), §15, dostęp 1.02.2026, https://msmt.gov.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon.

34 Zákon č. 561/2004 sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), §15 ust. 1–2.

35 Zákon č. 561/2004 sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), §15 ust. 2–3.

36 Zákon č. 563/2004 Úř. na pedagogických pracovníků o revizi některých usta- novení, §3 oraz §14, dostęp 1.02.2026, https://msmt.gov.cz/dokumenty/zakon-o-pedagogickych-pracovnicich.

37 Předpis 17/2006 Sb., Úplné znění zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), jak vyplývá z pozdějších změn, §7 ust. 1 lit. a); Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. z 2004 r. nr 256, poz. 2572, dostęp 1.02.2026, https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/phocadownload/EFS/Ustawa_o_systemie_oswiaty.pdf; Vyhláška č. 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, §15–16, dostęp 1.02.2026, https://inkluzivniskola.cz/wp-content/uploads/2010/01/Vyhlaska-c.-48_2005_1.9.2025.pdf.

4.2. Ramy kościelne i ich relacja do edukacji szkolnej

Obok norm państwowych regulujących edukację religijną, również Kościół Rzymskokatolicki w Czechach wydał podstawowe dokumenty odnoszące się do nauki religii i katechezy dzieci ze szkół podstawowych. W 2004 roku sekretariat Konferencji Episkopatu Czech wydał *Program nauczania religii Kościoła Rzymskokatolickiego w klasach 1–9 szkoły podstawowej*[38]. Nauka religii jest przeznaczona przede wszystkim dla dzieci z rodzin chrześcijańskich, jak również dla wszystkich uczniów, którzy są tym przedmiotem zainteresowani; daje podstawowy wgląd w nauczanie chrześcijańskie, tradycję oraz postawy życiowe i wartości. Głównym celem jest motywowanie uczniów do poszukiwania prawdy przez całe życie. Treści dla danej grupy wiekowej są podzielone na jednostki tematyczne, które są cyklicznie powtarzane i pogłębiane. Cele dla każdej klasy są podzielone na obszar teologiczny i antropologiczny. W ramach przedmiotu są wykorzystywane poniższe metody edukacyjne i wychowawcze, które mają na celu kształtowanie i rozwijanie kluczowych kompetencji: umiejętności uczenia się, komunikacyjnych, rozwiązywania problemów, osobistych i społecznych oraz obywatelskich i zawodowych.

W 2015 roku sekretariat Konferencji Episkopatu Czech wydał *Dokument o ukierunkowaniu katechezy i edukacji religijnej w Republice Czeskiej*[39], który nowelizował *Instrukcje o katechizacji Konferencji Episkopatu Czech*[40] z 1994 roku. W dokumencie tym, inspirowanym dokumentami katechetycznymi Kościoła powszechnego, wytyczono kierunek katechezy i edukacji religijnej w Republice Czeskiej. Sformułowano ogólnie obowiązujące rozwiązania i zasady katechezy i edukacji religijnej. Działalność Kościoła we wszystkich typach szkół jest niezbędną częścią misji Kościoła w Republice Czeskiej. Za propozycje programowe nauczania religii w szkołach publicznych na obszarze diecezji jest odpowiedzialny miejscowy biskup, a na terenie konkretnej parafii proboszcz. Działalność nauczycieli religii jest nadzorowana przez diecezjalny wydział katechetyczny. Nauczanie religii ma charakter konfesyjny. Wymogi legislacyjne nauczania religii w szkołach publicznych oraz wymagania dotyczące kwalifikacji nauczyciela religii zostały określone w ustawodawstwie państwowym[41].

W najnowszym dokumencie o edukacji religijnej dzieci w Republice Czeskiej[42] z roku 2021 przedstawiono ramowy program ewangelizacji i systematycznej katechezy dzieci w wieku szkolnym. Jest on kontynuacją dokumentu z 2015 roku[43], a także jest dostosowany

38 *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1.–9. ročníku základní školy.*

39 Česká Biskupská Konference, *Dokument o směřování katecheze a náboženského vzdělávání v České republice*, nr 41–42.

40 Česká Biskupská Konference, *Katechetické směrnice České biskupské konference* (Praha: Sekretariát ČBK, 1994).

41 Česká Biskupská Konference, *Dokument o směřování katecheze a náboženského vzdělávání v České republice*, nr 41–42.

42 Česká Biskupská Konference, *Dokument pro náboženské vzdělávání dětí v České republice* (Praha: Sekretariát ČBK, 2021), dostęp 1.02.2026, https://katechete.apha.cz/file/623c4e329999fec037a1140e6bd1f786/5845/45--dokument-pro-nabozenske-vzdelavani-deti-v-cr.pdf.

43 Česká Biskupská Konference, *Dokument o směřování katecheze a náboženského vzdělávání v České republice*, nr 41–42.

do nowego *Dyrektorium o katechizacji*[44] z roku 2020, które podkreśla kerygmatyczny charakter katechezy. Ze względu na możliwość realizowania edukacji religijnej również w środowisku szkolnym, dokument jest koncypowany tak, aby odpowiadał ramowemu programowi nauczania dla szkół podstawowych. W ramach pierwszego poziomu treści edukacyjne są dalej podzielone na okres 1 (klasy 1–3) i okres 2 (klasy 4–5). Oczekiwane wyniki określają zakładaną zdolność uczniów do zastosowania zdobytej wiedzy w praktycznych sytuacjach życia codziennego na koniec klasy 3, 5 i 9. Treści nauczania są podzielone na cztery obszary tematyczne: podstawy nauczania chrześcijańskiego, Biblia i jej przesłanie, chrześcijański styl życia i podstawy chrześcijańskiego kultu. Obszary te nie stanowią odrębnych tematów, lecz są czterema perspektywami, które powinny być obecne w każdej jednostce nauczania. Centralnym punktem każdej jednostki dydaktycznej jest kerygmat, objaśniany przez teksty biblijne, kształtujący duchowość ucznia i prowadzący do zmiany stylu życia.

Instytucjonalne i legislacyjne ramy edukacji religijnej w społeczeństwie zsekularyzowanym wyznaczają jasno określone granice jej funkcjonowania. Szkoła publiczna realizuje edukację religijną jako element edukacji ogólnej, podporządkowany zasadzie neutralności światopoglądowej, natomiast Kościoły zachowują autonomię w zakresie katechezy i formacji religijnej.

5. Znaczenie edukacji religijnej w społeczeństwie zsekularyzowanym

Zróżnicowanie pomiędzy katechezą a nauką religii prowadzi do zasadniczego pytania o sens i znaczenie edukacji religijnej w warunkach społeczeństwa zsekularyzowanego. Szkolne nauczanie religii nie pełni funkcji inicjacyjnej i nie może kompensować załamania przekazu religijnego w rodzinie, dlatego znaczenie edukacji religijnej należy rozpatrywać w perspektywie jej nowej funkcji edukacyjnej, adekwatnej do pluralistycznego i świeckiego kontekstu szkoły publicznej. Perspektywa ta potrzebuje zmiany punktu wyjścia dla edukacji religijnej, chodzi głównie o realistyczne podejście do warunków pluralizmu i sekularyzacji społeczeństwa czeskiego. Przyjęcie nowego sposobu działania jest powiązane z koniecznością redefinicji celów edukacji religijnej, której należy upatrywać w perspektywie rozwijania określonych kompetencji edukacyjnych.

5.1. Zmiana punktu wyjścia edukacji religijnej

Jednym z fundamentalnych wyzwań pedagogicznych dla edukacji religijnej w społeczeństwie zsekularyzowanym jest zmiana punktu wyjścia dla całego procesu dydaktycznego.

Kościół nie może zakładać, że dzisiejsze dzieci mają elementarną wiedzę religijną czy realne doświadczenie praktyk religijnych wyniesionych z domu rodzinnego. Badania socjologiczne jednoznacznie pokazują, że w społeczeństwie czeskim doszło do załamania

44 Papežská rada pro novou evangelizaci, *Direktorium pro katechezi* (Říjen: Karmelitánské nakladatelství, 2022).

międzypokoleniowego przekazu religijnego. Znaczna część dzieci i młodzieży zaczyna szkolną edukację, będąc religijnymi analfabetami[45]. W warunkach pluralizmu światopoglądowego szkolna edukacja religijna musi przyjąć perspektywę otwartą i nienormatywną, respektującą autonomię sumienia ucznia.

Jak wynika z omawianych w artykule badań socjologicznych oraz danych statystycznych Kościoła, szkolna edukacja religijna w Czechach nie pełni już klasycznej funkcji pogłębiania treści religijnych, nabytych w rodzinie, lecz pierwszego i często jedynego systematycznego kontaktu z religią. Z pedagogicznego punktu widzenia należy zatem dostosować treści i metody nauczania do tej złożonej sytuacji braku podstawowej wiedzy religijnej.

Wyzwanie to odnosi się nie tylko do doboru treści, ale również do nowego języka dydaktycznego. Kluczowa staje się zatem umiejętność pedagogicznej interpretacji treści religijnych oraz tworzenia przestrzeni dialogu, refleksji krytycznej i poszanowania odmiennych postaw życiowych. Wielkie znaczenie ma osobowość nauczyciela religii; jego integralność osobista i przygotowanie zawodowe stanowią podstawowy warunek wiarygodności tego przedmiotu. Według dokumentów Kościoła nauczyciel religii jest również często pierwszym świadkiem wiary, szczególnie w środowisku szkolnym[46].

Ponieważ klasyczne kategorie i pojęcia religijne, które w przeszłości były sprawdzone i funkcjonalne, również kulturowo oczywiste, dziś wymagają głębszego objaśniania i kontekstualizacji. Szkolna edukacja religijna musi zatem pełnić funkcję introdukcyjną i kodyfikacyjną, zanim możliwe stanie się bardziej pogłębione rozumienie znaczenia i sensu religii.

5.2. Rozwój kompetencji edukacji religijnej

W społeczeństwie czeskim stosunek do religii ma często negatywne konotacje. Dla wielu ludzi jest ona zjawiskiem obcym, anachronicznym czy problematycznym. Postawy te są konsekwencją analfabetyzmu religijnego, a nie świadomego wyboru ideologicznego. W nauce religii należy brać po uwagę to, że uczniowie mogą z niezrozumieniem, obojętnością czy też sceptycyzmem reagować na treści religijne. Nie chodzi o eliminowanie takich postaw, ale kreowanie atmosfery otwarcia, zrozumienia i tolerancji. Nauczyciel religii musi świadomie pracować z pojawiającymi się pytaniami, wątpliwościami i stereotypami, bez zmuszania dzieci do przyjęcia określonej postawy światopoglądowej.

W tym sensie nauka religii może pełnić funkcję mediacyjną pomiędzy religią jako elementem dziedzictwa kulturowego a doświadczeniem współczesnych uczniów. Tak rozumiana nauka religii pomaga rozwijać kompetencje dialogicznego i krytycznego myślenia. W warunkach silnej sekularyzacji społecznej znaczenie edukacji religijnej może być akcentowane przede wszystkim w perspektywie kompetencyjnej. Edukacja religijna w środowisku szkolnym nie pełni funkcji inicjacyjnej ani formacyjnej w sensie wyznaniowym.

45 Paleček, Vido, „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise", 24–35.

46 DK, nr 113.

Jej zasadniczym zadaniem jest rozwijanie określonych kompetencji poznawczych, interpretacyjnych i społecznych. To właśnie one stanowią główny wkład w realizację celów edukacji ogólnej.

Do kluczowych kompetencji rozwijanych w ramach edukacji religijnej należą: kompetencja religijna, kulturowa, moralna (aksjologiczna), społeczna (dialogiczna) i interpretacyjna (hermeneutyczna).

Kompetencja religijna oznacza zdolność ucznia do rozumienia podstawowych pojęć, symboli, narracji i praktyk religijnych oraz interpretowania ich znaczenia w kontekstach historycznych, kulturowych i społecznych, bez założenia identyfikacji wyznaniowej ani uczestnictwa w praktykach religijnych. **Wskaźniki kompetencji** to: rozpoznawanie symboliki religijnej obecnej w przestrzeni publicznej, sztuce i języku, interpretowanie podstawowych narracji religijnych w ich kontekście kulturowym i odróżnianie opisu religii od jej normatywnej interpretacji.

Kompetencja kulturowa oznacza zdolność ucznia do interpretowania zjawisk kulturowych, historycznych i społecznych z uwzględnieniem ich religijnych uwarunkowań oraz do rozumienia roli religii w kształtowaniu europejskiego dziedzictwa kulturowego i intelektualnego. **Wskaźniki kompetencji** to: rozumienie religijnych odniesień w literaturze, sztuce i historii Europy, identyfikowanie wpływu religii na systemy wartości i normy społeczne oraz analiza relacji między religią a innymi obszarami kultury (prawo, polityka, edukacja).

Kompetencja moralna (aksjologiczna) oznacza zdolność ucznia do refleksyjnego odnoszenia się do norm moralnych i systemów wartości obecnych w tradycjach religijnych oraz do analizowania ich znaczenia dla współczesnych dylematów etycznych. **Wskaźniki kompetencji** to: rozumienie różnic pomiędzy normą religijną a normą społeczną, krytyczna analiza religijnych uzasadnień postaw moralnych i formułowanie własnych stanowisk aksjologicznych w dialogu z tradycją religijną.

Kompetencja społeczna (dialogiczna) oznacza zdolność ucznia do prowadzenia rzeczowego i respektującego pluralizm dialogu na temat przekonań religijnych i światopoglądowych, z poszanowaniem autonomii sumienia, różnorodności postaw oraz zasad współżycia społecznego. **Wskaźniki kompetencji** to: rozróżnianie przekonań osobistych od argumentów publicznych, komunikowanie się w sytuacjach światopoglądowej różnorodności, rozwiązywanie napięć i konfliktów wynikających z różnic religijnych lub światopoglądowych.

Kompetencja interpretacyjna (hermeneutyczna) oznacza zdolność ucznia do krytycznego interpretowania tekstów, symboli i praktyk religijnych z wykorzystaniem narzędzi humanistycznych i społecznych, z uwzględnieniem ich kontekstu historycznego, kulturowego i znaczeniowego. **Wskaźniki kompetencji** to: analiza tekstów religijnych z uwzględnieniem kontekstu historycznego i kulturowego, odróżnianie interpretacji literalnej od symbolicznej i identyfikowanie wielości możliwych interpretacji.

Powyższe kompetencje mają charakter edukacyjny i operacyjny. Respektują neutralność światopoglądową szkoły publicznej, dlatego nie spełniają celów inicjacyjnych, ani nie bazują na silnej identyfikacji religijnej dzieci. Rozwój tych kompetencji jest zgodny z ogólnymi

założeniami i celami edukacji ogólnej. Poprzez rozwój tak ujętych kompetencji poznawczych, interpretacyjnych i dialogicznych Kościół może zabiegać o to, aby edukacja religijna stała się integralną częścią edukacji szkolnej w czeskim zsekularyzowanym społeczeństwie.

Zakończenie

W artykule konsekwentnie ukazano różnicę pomiędzy katechezą jako formą inicjacji religijnej a szkolną edukacją religijną. Chodzi o kluczowy moment dla właściwego zrozumienia znaczenia szkolnego nauczania religii w społeczeństwie o silnym stopniu sekularyzacji, w którym doszło do załamania międzypokoleniowego przekazu religijnego. Edukacja religijna w szkole nie może być traktowana jako substytut katechezy. Nie może również kompensować braku socjalizacji religijnej w rodzinie.

Znaczenia edukacji religijnej należy upatrywać w relacji do edukacji ogólnej. Edukacja religijna może pomagać w rozwijaniu kompetencji religijnej, kulturowej, moralnej, społecznej i interpretacyjnej. W ten sposób uczniowie mogą postrzegać religię jako ważny element kultury, historii i życia społecznego. Edukacja religijna w Czechach jest ujmowana nie jako forma inicjacji wiary, lecz jako element edukacji ogólnej. Może uczyć krytycznego i kompetentnego orientowania się w szerokim świecie znaczeń religijnych, które nadal w tym zsekularyzowanym społeczeństwie pozostają trwałym składnikiem europejskiego dziedzictwa kulturowego.

Bibliografia

Centrum pro výzkum veřejného mínění AV ČR. „Důvěra k vybraným institucím veřejného života a mezilidská důvěra – duben–květen 2023". Dostęp 1.02.2026. https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/instituce-a-politici/5676-duvera-k-vybranym-institucim-verejneho-zivota-a-mezilidska-duvera-duben-kveten-2023.

Centrum pro výzkum veřejného mínění AV ČR. „Hodnotové orientace – červen–červenec 2023". Dostęp 1.02.2026. https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/5724-hodnotove-orientace-cerven-cervenec-2023.

„Czech Republic ISSP 2008 – Religion III Questionnaire". Dostęp 1.02.2026. https://access.gesis.org/dbk/16205.

Česká Biskupská Konference. *Dokument o směřování katecheze a náboženského vzdělávání v České republice*. Praha: Sekretariát ČBK, 2015.

Česká Biskupská Konference. *Dokument pro náboženské vzdělávání dětí v České republice*. Praha: Sekretariát ČBK, 2021. Dostęp 1.02.2026. https://katechete.apha.cz/file/623c4e329999fec037a1140e6bd1f786/5845/45-dokument-pro-nabozenske-vzdelavani-deti-v-cr.pdf.

Česká biskupská konference. *Interní statistická data o katechezi a náboženské výchově*. Praha: Sekretariát ČBK, 2023.

Česká biskupská konference. *Katechetické směrnice České biskupské konference*. Praha: Sekretariát ČBK, 1994.

Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 2021: Náboženská víra obyvatelstva*. Praha: ČSÚ, 2022.

„Cooperatio". Dostęp 1.02.2026. https://cuni.cz/UKEN-1729.html.

European Values Study. *EVS 2017 Integrated Dataset*. Cologne: GESIS Data Archive, 2020.

Hamplová, Dana. „Náboženství v české společnosti po roce 1989". *Sociologický časopis* 56, 3 (2020): 345–372.

„ISSP 2008 «Religion III» – ZA No. 4950". Dostęp 1.02.2026. https://www.gesis.org/en/issp/data-and-documentation/religion/2008#c127508.

„ISSP Background Variable Documentation ISSP 2008 on Religion III, Czech Republic". Dostęp 1.02.2026. https://access.gesis.org/dbk/16171.

Konference biskupů České republiky. *Program výuky náboženství římskokatolické církve na základních školách (1.–9. ročník)*. Praha: Sekretariát ČBK, 2004.

Konference biskupů České republiky. *Rámcový program evangelizace a katecheze dětí školního věku*. Praha: Sekretariát ČBK, 2021.

Konference biskupů České republiky. *Směřování katecheze a náboženské výchovy v České republice*. Praha: Sekretariát ČBK, 2015.

Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Instrukcja: Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*. Wrocław: TUM, 2020.

Lemek, Katarzyna. „Katechumenat jako źródło inspiracji dla katechezy w świetle «Dyrektorium o katechizacji»". *Studia Paradyskie* 33 (2023): 115–134.

„List of Research Areas". Dostęp 1.02.2026. https://cuni.cz/UK-11957.html.

Luckmann, Thomas. *Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym społeczeństwie*. Tłum. Lidia Bluszcz. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2006.

Mariański, Janusz. „«Niewidzialna religia» w badaniach socjologicznych". *Studia Płockie* 37 (2009): 191–209.

Nešpor, Zdeněk R. „Postsekularismus po česku? Ne/religiozita současné české společnosti mezi Východem a Západem". *Střed* 1 (2018): 101–118.

Nešpor, Zdeněk R. *Náboženství v české společnosti na prahu 21. století*. Praha: Academia, 2021.

„Náboženská víra. Sčítání 2021". Dostęp 1.02.2026. https://scitani.gov.cz/nabozenska-vira.

Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1.–9. ročníku základní školy, zpracovaly Eva Muroňová, Ludmila Muchová. Praha: Sekretariát ČBK, 2004. Dostęp 1.02.2026. https://kpc.doo.cz/wp-content/uploads/2018/12/osnovy-k-vyuce-nabozenske-vychovy.pdf.

Paleček, Dušan, Roman Vido. „Náboženské vyznání v ČR z perspektivy inter- a intragenerační transmise". *Naše společnost* 14, 2 (2014): 15–30.

Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. *Dyrektorium o katechizacji*. Kielce: Jedność, 2020.

Papežská rada pro novou evangelizaci. *Direktorium pro katechezi*. Říjen: Karmelitánské nakladatelství, 2022.

„Participating Countries, Questionnaires and Background Variable Documentation, Czech Republic 09/2008". Dostęp 1.02.2026. https://www.gesis.org/en/issp/data-and-documentation/religion/2008#c127508.

Petráček, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*. Ostrava: Moravapress, 2013.

Rabušic, Ladislav, Beáta Chromková-Manea. *Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017: Pramenná publikace European Values Study*. Brno: Masarykova univerzita, 2018.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz.U. z 2004 r. nr 256, poz. 2572. Dostęp 1.02.2026. https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/phocadownload/EFS/Ustawa_o_systemie_oswiaty.pdf.

Václavík, David, Dana Hamplová, Zdeněk R. Nešpor. „Religious situation in contemporary Czech society". *Central European Journal of Contemporary Religion* 2 (2018): 99–122.

Václavík, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010.

„Vyhláška č. 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky". Dostęp 1.02.2026. https://inkluzivniskola.cz/wp-content/uploads/2010/01/Vyhlaska-c.-48_2005_1.9.2025.pdf.

„Zákon č. 561/2004 sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)". Dostęp 1.02.2026. https://msmt.gov.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon.

„Zákon č. 563/2004 Úř. na pedagogických pracovníků o revizi některých usta- novení". Dostęp 1.02.2026. https://msmt.gov.cz/dokumenty/zakon-o-pedagogickych-pracovnicich.

Zellma, Anna. „Rodzina jako środowisko wychowawcze – ujęcie katechetyczne". *Studia Elbląskie* 16 (2015): 221–232.

Zielińska, Katarzyna. „Spory wokół teorii sekularyzacji". *Kultura i Społeczeństwo* 51, 2 (2007): 181–198. DOI: 10.35757/KiS.2007.51.2.8.

Cytowanie chicagowskie:

Kuźniar, Mariusz G. „Rola i znaczenie edukacji religijnej w Czechach. Między sekularyzacją a edukacją". *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 33 (2026): 133–155. DOI: 10.18276/skk.2026.33-07.

Cytowanie oksfordzkie:

Kuźniar M.G. *Rola i znaczenie edukacji religijnej w Czechach. Między sekularyzacją a edukacją*. „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie" 33 (2026), s. 133–155. DOI: 10.18276/skk.2026.33-07.